

»Sport« og »dansk idræt«

af Jørn Hansen

Det 19. århundrede var Storbritanniens århundrede. Fra Storbritannien udgik kapitalismen, industrialismen, imperialismen og sporten. Storbritannien var disse fire områders moderland, landet hvor kategorierne fik deres første form. Forud for kapitalismen gik den såkaldte oprindelige akkumulation, forud for industrialismen gik den industrielle revolution, forud for imperialismen gik det britiske imperium, forud for sporten gik et konfigurationsskifte samt en regelsætning af overklassens fritidsaktiviteter og underklassens lege.

Dette generelle billede af Storbritannien i det 19. århundrede har dannet udgangspunkt for en forståelse af sporten som sammenhængende med de tre første realhistoriske kategorier. Englænderne eksporterede sporten på samme måde som de eksporterede kapitalismen, industrialismen og imperialismen. Påpegningen af denne sammenhæng sætter utvivlsomt, når vi anskuer historien med nutidens briller, og det gør vi som hovedregel, sporten i et dårligt lys. Som noget fremmed og yderligt er sporten blevet overført til andre nationer og kulturer.

Ser vi nærmere på den måde, som sporten blev modtaget på, har den historiske kontekst imidlertid ligesom det gjorde sig gældende for kapitalismen, industrialismen og imperialismen – betydet afgørende forskelle for datidens modtagelse af det nye, der kom fra Storbritannien.

Til den tredje verden, til f.eks. Kashmir kom sporten sammen med den engelske imperialisme og de engelske missionærer som et udtryk for »Christian Muscularity« og førte til kultursammenstød. Om dette kan der læses i J. A. Mangans artikel andetsteds i årbogen.

Til Danmark kom sporten uden at føre til kultursammenstød og uden at møde væsentlig modstand. Dette vil i det følgende blive påvist i to mindre undersøgelser:

– *Præmieskydning og cricket*. Sportens indførelse i Danmark begyndte samtidig med at skyttebevægelsen som en national bevægelse tog form.

– *Fra »sport« til »idræt«*. Med tiden blev sporten en integreret bestanddel af dansk nationalisme, den engelske sport blev til dansk idræt.

Præmieskydning og cricket

Generelt har man i litteraturen skelnet mellem skyttebevægelsen og sportsbevægelsen. En adskillelse, der er blevet begrundet med skyttebevægelsens forbindelse med gymnastikbevægelsen. Skyttebevægelsen vedtog i 1884, at rene gymnastikkredse kunne tilslutte sig en Amts-Skytteforening mod denne Forenings samtykke.¹ I begyndelsesperioden er det, som jeg vil påvise, imidlertid ikke korrekt skarpt at skelne mellem skyttebevægelsen og sportsbe-

vægelsen. En sådan adskillelse ville være udtryk for at læse forskellen mellem den folkelige gymnastikbevægelse og sportsbevægelsen tilbage i historien.² På det analytiske plan, kan det dog være nyttigt at opretholde adskillelsen.

Skyttebevægelsens start kan dateres til februar 1861. Forbilledet var her, som for sportens vedkommende, England. Initiativtageren Kaptajn V. Mønster henviste til, hvorledes frivillige i England havde sluttet sig sammen i Korps, »the volunteers«, organiserede efter militært forbillede, og i Skytteforeninger, »National riflshooting association«, med det formål at styrke landets forsvar, da der næredes frygt for fjendtlig angreb fra Frankrig.³

Danmark var ikke det eneste land, der fulgte det engelske mønster. Næsten samtidig blev tilsvarende foreninger dannet i Frankrig, Belgien, Sverige og Norge.⁴ I Danmark blev »Centralkomiteen for Oprettelsen af Skytteforeninger« dannet den 10. februar 1861. Skyttebevægelsen vandt hurtigt statens tillid og blev fra begyndelsen subsidieret af denne.⁵ Nyttig var i denne sammenhæng bevægelsens centralistiske struktur med en centralkomite, med amtsforeninger og amtskredse.

Sportsbevægelsen havde fra begyndelsen en langt mere diffus karakter. En nøjagtig datering af sportsbevægelsens spæde begyndelse er ikke mulig. Cricket skulle efter sigende være kendt fra begyndelsen af 1860'erne. Ved den fynske jernbanes åbning 7/9 1865 skulle engelske jernbaneingeniører have dannet en cricketklub.⁶ I »Illustreret Tidende nr. 350 1866« omtales Cricket i en længere artikel:

»*Boldspillet Cricket hører vistnok, ligesom andre Boldspil, til vor Tids mest*

demokratiske spil; thi medens ved Veddeløbet den kostbare Hest og ved Kaproning den letbyggede Baad tiltrækker sig Opmærksomheden og har stor Indflydelse på Kampens Udfald, gjør ved Cricket kun den personlige Dygtighed sig gældende, det kommer her kun an på Øje Haand, paa Muskel og Hjerne.«⁷

Artiklen er ordret identisk med Indledningen til »Haandbog i Cricket og Langbold« udgivet af »Den Kjøbenhavnske Boldspilklub« i 1866. Bag udarbejdelsen stod grosserer Harald Hansen, fuldmægtig i krigsministeriet Fritz Schumacher og kaptajn senere oberst Hoskiær.⁸ Grosserer Hansen og oberst Hoskiær var ligeledes aktive i forbindelse med en række af de øvrige nye sportsgrene.

I »Underholdende og dannende Lægemøvelser for Unge Mennesker. Anden del Lege i det Fri, især flere Slags Boldspil« (1866) af lærer J Lauritsen beskrives spillet »Portbold«: »*Portbold (Cricket) er oprindeligt en engelsk Nationalleg. Ordet »Cricket« har Hensyn til en lille Port, som ved denne Leg bygges af 5 Stokke.*«⁹ I selve beskrivelsen af spillet henvises til artiklen i »Illustreret Tidende«.

Lærer J. Lauritsen var ansat ved Odense Katedralskole, og det var i den egenskab han fik kendskab til cricketspillet. Artiklen fra »Illustreret Tidende« var på opfordring af ovenfor nævnte ingeniørkaptajn Hoskjær gennem ministeriet blevet rundsendt til alle landets højere skoler.

I »Indbydelsesskrift til Afgangsexamen og Hovedexamen i Odense Katedralskole i Aaret 1867« henvises af rektor til ministeriets skrivelse på følgende måde:

»*Generalmajor la Cour foretog den*

16de Mai d.A. Inspectionen over Gymnastikunderviisningen og overværede ogsaa Riffelskydningen samme dag.

Til Gymnastikken kan vel paa en Maade henføres Cricketspillet, hvis Udbredelse Ministeriet anbefaledes ved følgende Skrivelse af 13de Juni f.A.

»Fra en Mand, som levende interesserer sig for Ungdommens physiske Udvikling, har Ministeriet faaet Anmodning om at udsende vedlagte Nummer af »Illustreret Tidende«, for at det deri indeholdte Stykke om Cricketspillet kunde finde Udbredelse i en videre Kreds blandt den opvoxende Ungdom.

Ministeriet har fundet, at der er Anledning til at fremme Sagen, og sender Dem derfor indlagte Exemplar, idet Man henstiller til Dem paa bedste Maade at lade Disciplene blive bekendte med den ovennævnte Beskrivelse af denne i England saa Populaire Lege.«

Som god embedsmand måtte rektor, hvad enten det lå ham på hjertet eller ej følge henstillingen fra ministeriet:

Jeg foretog i denne noget eiendommelige Sag, hvad der vel fra mit Standpunkt ene lod sig foretage, idet jeg gjorde Disciplene bekendte med Indholdet af Ministeriets Skrivelse og anskaffede et Sæt Apparater til Spillet som Deel af Gymnastikinventariet. Siden har den ene af Skolens Gymnastiklærere, Lærer J. Lauritsen, som interesserer sig levende for de Lege og friere Øvelser, der tjene til at befordre Legemets Udvikling, Smidighed og Hærdelse og ogsaa har udgivet flere Smaaskrifter i denne Retning, veiledet Disciplene til planmæssigt at udøve dette Spil, og der har dannet sig to Cricketforeninger paa Skolen, som anvende en Deel af deres Fritid til at drive dette Spil paa Heden. Iøvrigt kan jeg ikke nægte, at jeg anseer

vor Langbold for nok saa tjenlig til Legemets Udvikling og foretrække denne Indenlandske Leg for den fremmede.«¹⁰

Som i Odense fulgte man på Sorø Akademi ministeriets opfordring. En af skolens nye lærere Eugen Ibsen kendte spillet fra ophold i England, men var ikke selv en øvet cricketspiller. Han fik derfor et hold spillere fra København (givetvis »Den Kjøbenhavnske Boldspilklub«) til at tage til Sorø for at spille med de unge og instruere dem. Besøget blev af så afgørende betydning for cricketspillets etablering i Sorø, at Sorø senere blev et kraftcenter for spillets videre udbredelse.¹¹ En rolle, de overtog fra »Den Kjøbenhavnske Boldspilklub«.

I 1867 fik »Den Kjøbenhavnske Boldspilklub« besøg af Randers Cricketklub. Klubben havde udfordret københavnerne til en kamp mellem Jylland og Sjælland. Fra Randers ville man møde med elleve spillere plus dommer og tæller. Københavnerne var ikke glade for udfordringen, for sommerens dårlige vejr havde givet ringe betingelser for træningen. Det egentlige problem var nok, at hovedparten af de jyske spillere var englændere, »som næsten Alle vare saa at sige opvoxede med Boldstræet i Haanden, og som i deres Midte talte Enkelte, hvis Virtuositet i det smukke Spil man tidligere havde havt Leilighed til at gjøre Bekendtskab med«.¹²

Kampen blev spillet i øsende regnvejr med jyderne som de sejrige.

Nøjagtige oplysninger over cricketspillets udbredelse i 1860'erne eksisterer ikke. På flere af landets øvrige højere skoler har spillet sikkert skulle konkurrere med langbold, der var et forholdsvis udbredt fritidsspil uden

nedskrevne regler, men spillet efter de regler som eleverne kendte som tradition.¹³ Sikkert er det imidlertid, at de højere skoler kom til at udgøre et center for cricketspillets videre udbredelse i resten af århundredet.

Cricketspillets udbredelse fra 1860'erne til boldklubbernes fremkomst i slutningen af det 19. århundrede er sporadisk beskrevet i flere af disse boldklubberes jubilæumsskrifter.¹⁴ Mindre beskrevet, ja i fremstillinger ubeskrevet, er cricketspillets rolle i skyttebevægelsen. Cricketspillet var ikke det eneste nye, der i 1860'erne blev tilført gymnastikundervisningen i de højere skoler. Allerede i 1861 ved skyttebevægelsens start, nærmere betegnet seks dage efter centralkomiteens dannelse, udgik en skrivelse fra ministeriet til landets højere skoler. I »Indbydelsesskrift til Afgangsexamen og Hovedexamen i Odense Cathedralskole i aaret 1861« refereres skrivelsen:

»Saavel i Betragtning af Ungdommens Stilling overhovedet, efterat den almindelige Værnepligt er indført, som med særdeles Hensyn til Forholdene ved de lærde Skoler, hvor Disciplene efter den gjeldende Underviisningsplan nu holdes tilbage til en Alder, der synes at opfordre til at give de Færdigheder, der ved Legemsøvelserne i Skolen søges dem bibragte, en videre Udstrækning, beregnet mere end hidtil har været Tilfældet, paa hvad Discipelen i en senere Alder praktisk kan føre sig til Nytte, har det forekommet Ministeriet at være ønskeligt, at Skydeøvelser blev indførte som Deel af de til den gymnastiske Underviisning for Skolens øverste Klasse hørende Gjenstande, og navnlig Skiveskydning med Riffel paa en efter Sko-

lens Forhold til Øjemedet svarende Maade.

Ministeriet skal derfor tjenstligt have Hr. Professoren anmodet om at tage Sagen under Overveielse saavel med Skolens Gymnastiklærere eller med en Mand paa Stedet, hvis der findes en Saadan, der kan tiltroes en Sagkyndig Mening om Anliggendet og muligt egner sig til i sin Tid at overtage Ledelsen af Øvelserne, som med Skolens Lærere i det Hele, og derefter meddele Ministeriet Deres gode Ytringer og nærmere Forslag, til hvilket Man maatte ønske knyttet en bestemt Opgivelse af det Antal Riffelgeværer, som efter Discipeltallet i øverste Klasse vilde behøves og en løselig Beregning over de Udgifter, som Foranstaltningens Iværksættelse iøvrigt vilde medføre.»¹⁵

Som tidligere omtalt havde skyttebevægelsen fra begyndelsen regeringens opbakning, dette underbygges i høj grad af ministeriets skrivelse til de højere skoler. Der har givetvis været en sammenhæng mellem ministeriets skrivelse den 16. februar og centralkomiteens dannelse den 10. februar.

På linie med landets øvrige lærde skoler fulgte man ved Odense Kate-dralskole ministeriets opfordring. Om den videre procedure berettes i »Indbydelsesskriftet ...«

»Efter Konference med Gymnastiklærerne og efterat Sagen var forhandlet i et Lærermøde, hvori der bl.A. blev fremhævet, at de ældre Disciple af 5te Realklasse burde deelagtiggjøres i disse Øvelser, indsendte jeg under 4de Marts det af Ministeriet forlangte forslag, ledsaget af Beregning over Udgifterne og andre detaillerede Oplysninger, der for den største Deel skyldtes Hr. Oberstlieutenant v. Bülow's velvillige Bistand. Senere har Gymnastikdirecteuren un-

der sit Ophold her paa en Inspectionsreise til samtlige lærde Skoler efter Ministeriets Opfordring confereret med Rector og andre Vedkommende angaaende den hensigtsmæssige Ordning af Indførelsen af Riffelskydningen og Ledningen af disse Øvelser i den herværende Skole. Ved samme Leilighed præsenteredes Skolen for ham i Gymnastik d. 24de April og han yttrede sin Tilfredshed med Elevernes Præstationer.«¹⁶

Kaptajn L. F. C. Krogh daterer i sin bog »Skyttesagen i Danmark gennem halvtredseindstyre Aar« korrespondancen mellem Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet under minister Monrad til at foregå næsten 3 måneder senere. Hos Krog bliver henvendelsen således en indirekte følge af skyttebevægelsens fremkomst. Interessant er derfor den tidsmæssige tætte forbindelse mellem centralkomiteens dannelse og ministeriets første brev seks dage senere til de højere skoler som en understregning af myndighedernes kraftige støtte til skyttebevægelsen allerede fra begyndelsen. Centralkomiteens etableringsarbejde var langt fra færdigt, da skrivelsen fra ministeriet tilgik de højere skoler. Var regeringen mee aktiv i dannelsen af skyttebevægelsen end man hidtil har gået ud fra?

Resultatet af korrespondancen mellem ministeriet og de højere skoler blev en tildeling af rifler ved Centralkomiteens Foranstaltning på følgende måde:

Til Metropolitanskolen 6, Frederiksborg 4, Roskilde 4, Sorø 8, Odense 5, Aalborg 4, Aarhus 4, Horsens 4, Ribe 3, Viborg 4. Derudover bestemte Ministerium for Hertugdømmet Slesvig, at der skulle øves riffelskydning i

Flensborg Lærde og Real-skole og i Haderslev Lærde Skole.¹⁷

Inden for fem år blev gymnastikundervisningen i landets højere skoler tilført to nye discipliner: riffelskydning og cricket. Ved Odense Katedralskole var det de samme gymnastiklærere, der underviste i 1861 og 1866, nemlig lærerne Holm og Lauritsen.¹⁸ Jeg har tidligere omtalt J. Lauritsens publikation »Underholdende og dannende Legemsøvelser for unge Mennesker« fra 1866. Ved flere af de højere skoler blev skiveskydning og cricket fra 1866 forbundet med selve gymnastikundervisningen. På den ene side drejede det sig om målskydning med det deri indbyggede konkurrenceelement, på den anden side om et boldspil, et kollektivt holdspil med det deri indbyggede konkurrenceelement. På baggrund heraf vil jeg formode, at disciplene i de højere skoler i forbindelse med gymnastikundervisningen ikke har skelnet skarpt mellem skiveskydning og cricket og derfor på ingen måde opfattet disse to discipliner – som det senere er blevet fremstillet – som tilhørende to vidt forskellige legemskulturelle bevægelser.

Allerede fra skyttebevægelsens begyndelse havde man om ikke andet så i form af ekscercitsen måttet forholde sig til legemsøvelsernes betydning for bevægelsen. Fra begyndelsen var Centralkomiteen generelt afvisende over for ekscercits i skyttebevægelsen. Ekscercitsen burde kun anvendes til med orden at kunne føre skytterne til og fra øvelsespladsen.¹⁹ Alligevel vandt ekscercitsen mere og mere udbredelse.

I slutningen af 1860'erne kom det til en debat om skyttebevægelsens brug af ekscercits, om korpsånd herunder eventuel uniformering samt endelig om gymnastik og legemsøvelser i skyttebe-

vægelsen. I foråret 1868 blandede løjtnant C. Wagner sig i diskussionen, dels i bladet »Fædrelandet« og dels i en mere udførlig pjece »Skytteforeningerne og deres Forhold til Hæren« udgivet året efter. Wagner var afvisende over for såvel ekscersits som en generel militarisering af skyttebevægelsen.

»Ganske simpelt deraf, at Skydning og Militærtjeneste i deres Væsen ere bundforskjellige. Skydningen ligger i Frihed, de egentlige militaire Discipliner i Tvang«. ²⁰ Denne konklusion fremsatte Wagner på baggrund af en nærmere beskrivelse af skydningen, hvor hvad jeg vil betegne det sportsligt-fascinerende element blev tillagt afgørende betydning.

Dette Tiltrækkende ved Skydningen – som iøvrigt er lettere at fornemme end at beskrive – beroer, som ved mange andre Idrætter, paa den Tilbøielighed, der findes hos næsten ethvert Menneske til ogsaa paa rent haandgribelig Maade at sætte sig et Maal og stræbe at ramme det. Ytringer af denne Tilbøielighed spores under forskjellig Former i alle Aldere. Den har ikke blot fremkaldt en Mængde barnlige Lege og Idrætter, f.Ex. Skydning med flitsbue og Pusterør, »Ringspil«, »Pindespil« o.s.v.; men den har ogsaa bidraget væsentlig til Dannelsen og navnlig til Vedligeholdelsen af Institutioner af saa indgribende Betydning som Cricketklubberne i England og Skytteforeningerne i Schweiz.

– ...

- Skydningen hører til de frie Idrætter; det er her Lysten, der driver værket og kun Lysten; man kan ikke dressere Skytter saaledes som man f.Ex. kan dressere Soldater ...

Det er denne Egenskab ved Skydningen, dette, at den i og for sig har Noget,

der tiltrækker ved sin egen Natur, saa at den unge Mand ikke hver gang han skyder, maa lægge Bøssen til Kinden med et lille patriotisk Suk, der gjør Skydningen skikket til at meddeles ad Frivillighedens Vei, til at danne Grundlaget for en blivende Institution, der ikke blusser op eller svinder hen med de vexlende Udsigter til Krig eller Fred, en Institution saa dybt rodfæstet, at dens Livskraft, som i Schweiz, kun er afhængig af Folkets. Og hvor Skydningen saaledes slaar Rod, saa at den bliver en Folkeskik, der gavner den ikke blot Hæren directe gennem sin store Betydning for Soldaten, men ogsaa, og maaske i ikke mindre fuldt Maal, indirecte, som en Forædling og Forlystelse, idet den fortrænger de unyttige, ja ofte sløvende, slappende og skadelige Adspredelser, hvorpaa Størstedelen af Landets Ungdom, f.Ex. her, spilder Tid og Penge.« ²¹

Løjtnant Wagners meget rosende omtale af skydningen som en fri idræt med »dette noget« som fascinationen ved en målrettet leg kommer meget tæt på den ene side af sportens væsen. Konkurrenceelementet, som noget naturligt for præmieskydningen, og det var jo ofte det, det hele handlede om, ²² beskrives hos Wagner på samme måde som det sportslige element indgår i mange senere idrætter. Skydningen i sig selv var morsom og i den forstand en sport. Men derved kom man også frem til skyttebevægelsens kerneproblem, vel var skydning morsomt; men skydningen var i skyttebevægelsen også underlagt et højere mål. Problemet var at finde den rette balance ved dette dobbeltaspekt ved skydningen. Wagner skrev selv herom:

»Men fordi Skydningen har denne

heldige, ja nødvendige Egenskab at være morsom, maa man dog ikke blot betragte den som en heldigere tidsfordriv end de tidligere, som en blot og bar »Sport«. Skydningen vil aldrig kunne synke ned til tomt fjas, saa længe Folk har Villie til at værge sig; det umiddelbare indlysende i denne Færdigheds Betydning vil da altid bringe Alvor i Legen. At Skydningen foruden at være en alvorlig Gjerning tillige, naar den drives fornuftigt, kan blive en fornøielig Tidsfordriv, bør man ikke forarge sig over, men tvertimod glæde sig ved, thi kun ved den sidstnævnte Egenskab formaar den at trænge igjennem til Mængden.«²³

Rekrutteringsgrundlaget til skyttebevægelsen måtte ifølge ovenstående være det morsomme det sportslige, ud fra dette grundlag underlagde mængden sig en højere vilje. Hos Wagner opfattedes »sport« ikke som noget specielt engelsk eller britisk, men alene som adspredelse eller morskab. Faktisk sætter Wagner de engelske cricketklubber højere end det adspredende, end det sportslige; »...Institutioner af saa indgribende Betydning som Cricketklubberne i England ...« Cricketspillet opfattedes af Wagner som et karakteropdragende spil, som legemsøvelse på linie med gymnastikken.

»At Gymnastik er af den allerstørste Betydning som Opdragelsesmiddel og saaledes ved denne sin Indflydelse paa Folket indirekte gavner Hæren, behøver man nutildags, da det Urigtige og Skadelige i ensidig at uddanne Aanden paa Legemets bekostning, er slaaet fuldkommen fast, næppe at begrunde.

Det er ligeledes overflødig her at anstille vidtløftige Undersøgelser om, hvorvidt Gymnastikken egner sig til

Meddelelse ad Frivillighedens Vei; thi dens Natur ligner i det Væsentlige Skydningens, saa hvad der i saa Henseende i det foregaaende Afsnit er sagt om Skydning, gjælder ogsaa Gymnastik – denne hører ligesaavel som hin ifølge sin Natur under de frie Kunster, Uddannelsen i Skydning saavel som i Gymnastik stiller sig forskjelligt for de forskjellige Individier. Gymnastikken er lige saa lidt som Skydningen nogen egentlig militair Disciplin. Boldspilclubberne i England og Turnforeningerne i Tydskland ere uigjendrivelige Beviser paa, at Gymnastikken ikke, som de egentlige militaire Discipliner, behøver Tvang for at trives.«²⁴

Wagner anvendte ordet gymnastik i den bredeste betydning som værende lig med legemsøvelser. Han skelnede ikke mellem boldspil, turnen og gymnastik, sådan som man senere efter 1884, hvor den lingske gymnastik vandt udbredelse i Danmark, begyndte at gøre. I denne måde at opfatte gymnastikken på var Wagner på linie med Gutsuths. Ved skyttebevægelsens start havde man i det omfang gymnastikken blev inddraget ikke samme snævre opfattelse af gymnastikbegrebet, som senere blev tilfældet. Konkurrencen var fra begyndelsen et vigtigt element i skydningen, medens boldspil, leg og gymnastik var vigtige elementer i legemsøvelserne.

Føjede man til skydning og legemsøvelser folkeoplysningen, jvf. senere, ville man ifølge Wagner nå frem til et ideelt indhold i skyttebevægelsen. Ud skulle til gengæld, som tidligere omtalt, ekscersitsen:

»Excersitsen vil, naar den har faaet fast Fod i Skytteforeningerne, som en Gøgeunge tilegne sig Broderparten af

den disponible Tid og Kraft; den vil, for selv at kunne trives, blive nødt til at opløse, hvad der var bestemt for Alle og vil tilsidst ende med at skubbe alt Andet ud for selv at få Plads.

Dette eiendommelige »Gøgeungeagtige« findes derimod hverken ved Legemsøvelser eller ved Folkeoplysning. De kunne paa Grund af deres med Skydning ensartede Karakterer med Lethed drives ved Siden af denne uden at forandre Foreningernes Væsen og uden at koste Medlemmerne yderligere Offre i nogen Retning. De danne endogsaa ligefrem et naturligt Supplement til Skydningen; da f. Ex ikke Alle kunne komme til at skyde paa een Gang, er det aldeles naturligt, at de som i Øieblikket Intet have at gjøre paa Banerne, udfylde Tiden med at spille Boldt eller springe Buk. Naar det kun fastholdes, at Skydningen ubetinget er Hovedopgaven, ville Legemsøvelser og Folkeoplysning gavne Skydningen, kun naar de stilles lige med denne, ville de blive skadelige.«²⁵

Konkurrenceskydning, folkeoplysning samt boldspil og gymnastik var løjtnant Wagners bud på et ideelt indhold i skyttebevægelsen. Præmieskydningen var fra bevægelsens begyndelse en realitet, folkeoplysningen blev via skyttebevægelsens hurtige forbindelse til højskolebevægelsen ligeledes en realitet, gymnastikkens rolle i skyttebevægelsen har vi allerede omtalt flere gange, ligesom denne jo allerede er beskrevet i litteraturen.²⁶ Hvad med boldspillet, foreløbig har vi blot Wagners ideelle omtale deraf?

I alle tidligere fremstillinger om skyttebevægelsen i forrige århundrede omtales boldspil og leg så at sige ikke. Enten fordi man har anvendt gymnastik som et samlebegreb på linie med

ordet legemsøvelser, eller også fordi man har tilbageprojiceret den tidligere omtalte adskillelse mellem gymnastik og sport.

Blandt andet på baggrund af de erfaringer kaptajn Klüver havde gjort som forretningsfører i Odense-Amts-Skytteforening, kan vi danne os et billede af det reelle indhold i skyttebevægelsens legemsøvelser, sådan som de kom til udfoldelse i det mindste i Odense Amt. I skriftet »Om Skytteforeningerne, Deres Organisation, Bevæbning og Øvelser« omtaler kaptajn Klüver et program for legemsøvelserne i kredsen udstedt af bestyrelsen i Odense Amts-Skytteforening 1868. Ved præmieskydningen i 1868 prøvedes øvelserne som følger:

»Legemsøvelser og Excercise prøves saaledes:

- a. For samlet Deling. Hele Delingen skal deltage. Prøven: Højdespring. Højdespring over en Jordvold 1½ Alen høj, 1 Fod foroven i Brede. Længdespring over 4½ Alen bred Grav. Skytterne bære Geværer i højre Haand, saa højt at Haanden er lige for højre Bryst ...
- b. For enkelte Skytter. For Smidighed og Udholdenhed. Længdespring: 6 Alen; Højdespring 1¼ Alen. Vedholdende Løb; 1600 Alen; dette kan ogsaa udføres af hele Delinger.
- c. Hurtigløb. Albuerne holdes fast i Siderne, for at give Ligevægt; Hænderne knyttede foran paa Brystet, hver Haand ligefor Albuerne;
- d. Boldspil. Cricket.

Excercise

For samlet Deling. Hele Delingen skal indtræde.«²⁷

Kaptajn Klüver anså legemsøvelser for sideordnet med skarpskydning.

Om cricket-spillet, som en del af legemsøvelserne, skrev kaptajnen:

»Endeligt bestræbe vi os paa at indføre Kricket-Spillet i hele Foreningen og Sagen har god Fremgang; idetmindste 16 Delinger øve i større eller mindre Grad Spillet. Den Kamp, som i 1868 fandt Sted i Kjerteminde mellem nogle af Foreningens Kredse om en udsat Præmie, vidnede om, at man baade havde opnaaet ikke saa ringe Færdighed, og om, at naar man kun kan naa saavidt, at Ungdommen kan spille nogenlunde godt, da vil den meget snart hengive sig til Spillet med stor Iver. Vi vide ingen Øvelser, der saaledes som Kricket-Spillet paa eengang øver Øje, Arm og Been, og idet vi aldeles ere enige i Alt, hvad der i Fortalen til den af »den københavnske Boldspilklub« udgivne »Haandbog i Kricket og Langbold«, er sagt om Boldspil, tage vi ikke i Betænkning at anbefale denne Fortale til Gjennemlæsning af alle dem, som arbejde for Legemsøvelsers større Udbredelse blandt Ungdommen.

At vi allerede havde naaet et Resultat her i Foreningen skyldes egentlig Hr. Lærer Lauritsen i Odense, den utrættelige Talsmand for Legemsøvelserne, som altid er villig til at anvende sin Tid i denne Sags Interesse«. ²⁸

Cricket var således et etableret spil i dele af skyttebevægelsen. Som i landets højere skoler kobledes konkurrenceskydning med legemsøvelser og boldspil. I skolerne drejede det sig om skiveskydning og boldspil (cricket) som en del af gymnastikundervisningen. I skyttebevægelsen drejede det sig om præmieskydning, legemsøvelser og i det mindste i en del af kredsene om cricket. Hvor mange vides ikke, men kaptajn Klüver oplyser, at »Vore Naboforeninger Svendborg og Vejle Amt-

Skytteforening, have ogsaa for iaar i deres Program for Legemsøvelser optaget vort Program for 1868«. ²⁹ Dertil kommer, at der rundt i landet sandsynligvis fandtes personer, der virkede på samme måde som den lærer Lauritsen, kaptajn Klüver omtalte i forbindelse med skytteforeningen. Denne Lauritsen er identisk med tidligere omtalte lærer ved Odense Katedralskole og forfatter til skriftet »Underholdende og dannende Legemsøvelser for unge Mennesker.«

I skyttebevægelsens etableringsfase kan der ikke opereres med en adskillelse af gymnastik, leg og boldspil. Flere steder omfattede legemsøvelser såvel gymnastik som boldspil og anden leg, andre steder spillede exercitsen en dominerende rolle. Flere og heriblandt en række militærofficerer var fortalere for at opfatte såvel skydning som legemsøvelser som hørende til de frie idrætter. Legemsøvelsernes indhold blev således af folk fra skyttebevægelsen opfattet som radikalt forskellige fra militære øvelser. Skyttebevægelsens gymnastik fulgte traditionen fra Gutmuths og Nachtgall uden på nogen måde at kunne betegnes som militærgymnastik.

Cricketspillet indgik i skyttebevægelsen som et demokratisk spil af opdragende karakter. Spillet var påviseligt udbredt i skyttebevægelsen frem til omkring 1870. For de følgende år er jeg ikke stødt på kilder, der belyser spillets udbredelse. I forbindelse med udarbejdelsen af en ny vejledning i gymnastik for skyttebevægelsen omtaler Krogh dog en »Vejledning i Cricket« fra 1879. ³⁰ Denne vejledning er givetvis identisk med anden udgave af

»Haandbog i Cricket og Langbold« fra 1878. I forordet til denne udgave skrevet af Hoskiær, blev der henvist til skyttebevægelsen:

»Da Odense Amts Skytteforening opfordrede Overbestyrelsen for de danske Skytteforeninger til at lade udarbejde en Vejledning i Legemøvelser, Cricket derunder indbefattet, og da Overbestyrelsen i Henhold hertil modtog et den gjort tilbud om Levering af endel Exemplarer af Haandbogen til Uddeling blandt Skytteforeningerne, blev det nødvendigt at udgive et nyt Oplag.«³¹

Generelt er oplysninger om spillet dog få. I en debat i »Højskolebladet« om ungdommens legemsøvelser sommeren 1879 nævnes cricketspillet blot indirekte. En person omtaler i sit indlæg udbredelsen af: *»forberedende Øvelser, Voltigering og alle Slags fri Legemsøvelser, særlig Smidighedsøvelser, desuden Boldspil og flere Lege«*,³² som noget ønskværdigt i kampen mod folks ligegyldighed over for legemsøvelser. Hvilke boldspil, der tænkes på kan vi ikke vide, men *de* kendte boldspil dengang var langbold og cricket.

I de højere skoler forblev cricketspillet kendt i hele perioden frem til 1880'erne, og det var fra disse højere skoler, at spillet i sin anden glansperiode i 1880'erne udgik. Tilsyneladende var spillet forblevet tilknyttet gymnastikundervisningen i de højere skoler. Af en oversigt over boldspil i »Tidskrift for Sport« (1885) fremgik det:

»For Odense, Nykøbing, Viborg Kathedralskoles og Vejle Latin- og Realskoles Vedkommende er Boldspillet imidlertid uden Organisation og øves kun lejlighedsvis, af og til ogsaa i Gymnastiktimerne, for Aalborg og Randers Kathedralskoles Vedkommende udgjøre Boldspiløvelserne en Del af Gymna-

*stikundervisningen (hvilket ogsaa er Tilfældet i Sorø)«.*³³

Cricketspillet blev det boldspil, der senere dannede udgangspunkt for de fleste boldklubbers dannelse. Som sådan kom det uden tvivl til at tilhøre den etablerede sportsbevægelse i Danmark. Skydningen i skyttebevægelsen afgrænsede sig på det organisatoriske plan sent fra den etablerede sportsbevægelse. Mange af de københavnske gymnastikforeninger, hvis ledende personer aktivt medvirkede til sportens udbredelse og til Dansk Gymnastik-Forbunds dannelse var organiseret i skyttebevægelsen. Dette gjorde sig således gældende for »Kjøbenhavns Gymnastikforening«, der stod bag udgivelsen af andet oplag af »Haandbog i Cricket og Langbold«. Oberst Hoskiær var mangeårigt prominent medlem af »Kjøbenhavns gymnastikforening«, ligesom han var det af »Kjøbenhavns Boldklub« (KB).

Fra »sport« til »idræt«

*Vi har et Sprog, som trues af Vold og
Fjendetugt,
Som klinger end derovre med Vedmod
dobbelt smukt.
Men sløjfed de vore Grænser, de sløjfed
ej vor Pagt.
Vort Modersmaal at væрге, det blev
vor Æresvagt
Andr. Dolleris*

Fra begyndelsen af var skyttebevægelsen en national bevægelse. De national-liberale strømninger og skyttebevægelsen gik hånd i hånd. Tabet af Sønderjylland i 1864 gjorde ønsket om nationens revanche til det altafgørende for skyttebevægelsen. Håbet var, at

Danmark med Frankrigs hjælp kunne generhverve Sønderjylland. Et håb, der med Frankrigs nederlag til Preussen i 1871 bristede. Egentlig var skyttebevægelsen efter 1871 uden en realistisk orientering. Det nationale blev til en antitysk tagen vare på det danske. Efter 1871 og især fra 1880'erne og frem blussede en demokratisk kamp op inden for skyttebevægelsen, der spaltedes i en national (Nationalliberal og Højre) og i en nationaldemokratisk fløj (Venstre).³⁴

Denne spaltning eksisterede ikke i den sportsbevægelse, der fik sit gennembrud i 1890'erne. Denne var fra begyndelsen demokratisk. I »Kampen om kroppen« forsøger Korsgaard at operere med en adskillelse mellem adelen og borgerskabet inden for sporten. En adskillelse, der skulle være den egentlige årsag til, at sportsbevægelsen hovedorganisation i 1896 fik navnet Dansk Idræts-Forbund. Borgerskabet ville dermed ifølge Korsgaard sætte skel mellem adelsporten, hvor man brugte en hest eller sejlbad til at komme frem, og så idrætten, hvor man skulle bringe sig selv frem ved hjælp af muskelkraft.³⁵ Dette er imidlertid ikke korrekt. Det primære for Dansk Idræts-Forbund var ud fra amatørgrundtanken at afgrænse sig fra den sportsgren, hvor professionalismen dominerede, nemlig cykelsporten. Anvendelsen af ordet »Idræt« var imidlertid ikke primært styret ud fra tanken om denne afgrænsning. Vigtigst var ønsket om at gøre sporten dansk, hvilket vil sige national.

Efter 1864 og især efter 1871 blev der gjort meget for at værne om det danske, det nationale. På det sproglige område var det især Pastor Hans Dahl, der gjorde sig gældende. Hans Dahl

førte an i forsøgene på at renske det danske sprog for udenlandske udtryk, og det var i denne egenskab han blandede sig i sportens ordbrug. Hans Dahl feltog nød bred opbakning, for eksempel var en række af hans publikationer støttet af kirke- og undervisningsministeriet.

Debatten om brugen af ordene sport eller idræt kulminerede i slutningen af 1880'erne og i 1890'erne. Allerede i 1875 tog Pastor Dahl dog det første tilløb. Med støtte fra kirke- og undervisningsministeriet og det Kgl. danske Videnskaberne Selskab udgav Hans Dahl »Dansk Hjælpeordbog til fredning af det hjemlige og uddrivelsen af det unyttige fremmede i vort modersmål«. På dette tidspunkt var ordene sport og turnen ikke videre udbredte i Danmark, men Hans Dahl medtog ordet idræt og sammensætninger med dette ord på følgende måde:

Idræt = sport, turnen, gymnastik, legemsøvelse på en gang nyttig og morsom – oldn. iprott, sv. bogspr. idrät, er et i anden mærkelse (kraftig gerning) vel kendt dsk. ord: øve en idræt, d.s.s. dåd. I sagasprog og histor. fortælling ses det ikke sjældent i den oprindelige mærkelse, i Gr. Sn. alm., s. 320: »hirdmænd, efter gammel sæd, alskens idræt over.« Bf. I. s. 146: »han var stor og stærk og færdig i allelrånde idrætter.« Først i allernyeste tid have vore blade taget det op i mærkelsen sport, der dog vel har tyktes folk lovlig galt. Svendbg. amtstid. 29/4 70: »med foråret begynder atter lysten til sport, eller for at tale dansk, idræt, kraftig at røre sig her i hovedstaden.« Ev. sk. kv. p. Tjele, II, s. 208: »måske Peer Korne ikke var fremmed for denne idræt.«

Ill. tid. bruger stadig idræt, lige så Hejmd., der i 1869-70 havde en særlig afdeling, kaldet idrætstidende. Brugen af idræt for gymnastik i alm. turde måske gøre denne lidt mere folkekær end den almindelig er.

idrætshus = hus, hvori sport, gymnastik øves, gymnastikhus, – s. idræt og øvelshus.

idrætsmand = sportsmand, gymnastiker, turner, – oldn. iþróttamaðr. Hvad der gælder idræt i forhold til sport, gælder idrætsmand i forhold til sportsmand. Hanch. Haldor, s. 65: »at du var en mand af anseelse, dertil en god kæmpe og en duelig idrætsmand«. Svdbg. amtstid. 29/4 70: »og vore idrætsmænd begyndte allerede at være på færde.« Ill. tid. bruger stadig idrætsmand, ligesom idræt: »dagens nyheder« lapser sig derimod stadig både med sport og sportsmand, og nordmændene ere ikke hel fri for at have givet turne og samsættn. for meget rum, dog nsk. morgenblad 29/8 68: »idrætsmænd i Storbritannien.«

Ordene idræt, idrætshus, idrætsmand hørte under kategorien kendte ord, hvorom Pastor Dahl skrev:

»Læseren vil støde på en hel del ord, som ere vel kendte og måske spørge: hvorfor stå de her? dem bruge vi jo stadig! – De stå der, fordi ved siden af dem bruges fremmede eller fremmedladne ord, med de tilsvarende danske – ikke énstydige, – men aldeles samfældige, der enten kunne true med at tage luven fra de danske eller i det hele ere en skændsel for modersmålet.«³⁷

Med tiden blev det klart, at Hans Dahls opfattelse af, at fremmede ord

sammen med sporten ville vinde større og større indpas i det danske sprog, havde holdt stik. I fasen for sportens egentlige gennembrud i Danmark følte Dahl sig kaldet til direkte at tage kampen op med sportsbevægelsen. Den 29. august 1888 skrev han i Dagbladet en artikel om »Retskrivning, Idræt mm«, hvor han revsede samtidens sportsgalskab og brug af engelske kunstord. I artiklen, der var skrevet som et brev til Dagbladet, som en kær gammel ven, stod blandt andet følgende:

»Med rene ord, jeg kan ikke udholde det engelske pludder, du lader de unge diske op med under »sport«. Man skulle tro, det var en skare realister (mellem-skole-kandidater), der lige havde aflagt prøve i juli måned for examensnævnet, og som nu på prænt vil vise: vi fik ug i engelsk. Den inderste onde kærne i fodlidelsen ligger i ordet »sport«. Du har dog vel ikke glemt, at Gunnar fra Hlidarende og jomsvikingerne ikke øvede sport, men idræt, når de drog på årerne stærkere end 10 mand, svang spær i luften, svam som hvaler eller dykkede som ænder. Nej det var sandelig idræt. Således hed det også i årene efter 1864, da idrætssagen opkom. Hvorfor så nu gå til England efter et andet ord? Jeg kan dog ikke tro andet, end at engelskmændene have lært idrætten af vore nordiske fædre. Fremdeles er sport jo = morskab; men når vore ungersvende øve idræt, er det jo ikke alene for morskabens skyld, men også som gavnlige legemsøvelse, for at legem og sjæl kunne følges i vækst og kraftudfoldelse. Det er jo tillige en æressag; det gælder som ved de olympiske lege; men sport er morskab, og to sport = at more sig. Altså svarer ordet aldeles ikke til den tanke, det skal udtrykke. Om du så kære Dagblad skal

være den første blandt dine fæller, der afløser sport med idræt, så vig ikke tilbage, selv om de unge bretlandsvenner (anglomaner) skulde gøre nok så megen vrøvl. Med sport falder saa sportsmand, sportsfest, sportsmæssig, der vil så lyde som: idrætsmand, idrætsfest, idrætslig, alt efter tidligere god dansk brug i årene nærmest efter 1864«. ³⁸

Muligvis var det Pastor Dahls artikel, der førte til at diskussionen samme år for første gang blev rejst inden for sportsbevægelsen. I Dansk Sportstidende. Tidsskrift for Sport nr. 44, 1888 bragtes artiklen »Sport« eller »Idræt«, pudsigt nok skrevet under pseudonymet »Spectator«. Ærendet var nemlig et ønske om at erstatte engelske ord med danske.

»Sport er et engelsk Begreb, og et Ord, der ligesom saa mange andre fremmede Ord er uoversættelige paa Dansk. Fremmed, som det er, har det først faaet Borgeret i vort Sprog ved en altfor hyppig og kritikløs Anvendelse, og brugt i Flæng snart om enhver Beskjæftigelse, som ligger udenfor det daglige Slid og Slæb, er dets Betydning efterhaanden bleven ligesaa vag som meningsløs«. ³⁹

Forfatteren foreslog, at man på linie med vore naboer skulle forsøge at fordanske de udenlandske sportsord. F.eks. var cykling i Tyskland blevet til Radfahren og i Norge til Hjulsport. På den anden side burde man ikke nødvendigvis lave nye ord:

»Men naar man som her ved »Sport« og »Idræt« bruger det fremmede Ord rent forkert, saa er det paa rette Sted at raabe Vagt i Gevær til Værn for det Danske.

Om Raabet følges, er derimod en anden Sag. Man kan jo være Dansk paa saa mange Maader. Dansk i Sind og

Dansk i Skind, og da nu Sindet og Skindet er forskjelligt hos de forskjellige Individier, ytrer Danskheden sig ganske naturlig ogsaa paa forskjellig Vis. Hvad der er Værd for den Ene, er uden Værdi for den anden. Men man kan muligvis dog, uden at være Norsk, have Lov at synes bedst om sit Eget, og en hel naturlig Følelse bliver det, naar Ens Eget er bedre end det Fremmede. Og det er nu »Idræt« fremfor »Sport«. Thi anbefales og foreslaaes at benævne alle de Legemsøvelser, der drives efter en systematisk anlagt Plan eller Methode til Exempel: Gymnastik og Vaabenøvelser, Roning, Boldspil, Sejlad, Velocipede-Kjørsel, Ridning, Skøjtølb og Lign. for »Idrætter« og lade Galop- og Travløb, Høns-, Hunde- og Kaninavl m.m. være og blive »Sport«. Man vilde derved sondre Klinten fra Hveden«. ⁴⁰

For første gang i debatten var målet ikke udelukkende at erstatte det udenlandske ord sport med det danske idræt. Forfatteren gik videre med et forsøg på at fastlægge de to ords genstandsområder. Interessant, men i denne sammenhæng mindre relevant, er at begrebet konkurrence overhovedet ikke blev relateret til ordet sport. Redaktionen af Dansk Sportstidende kunne i en følge-artikel fuldt ud tilslutte sig »Spectators« synspunkter og appellerede til bladets læsere om at blande sig i debatten. Hovedredaktør var på dette tidspunkt Victor Hansen, der nogle år senere udgav »Illustreret Idrætsbog«. Titelvalget skyldtes nu nok mere det svenske forlæg »Illustrerad Idrottsbok« end artiklen i Dansk Sportstidende. Der kom nemlig ingen umiddelbare reaktioner på artiklen i Dansk Sportstidende.

I 1895 blev Dansk Sportstidende lagt sammen med det nystartede blad

»Idræt«, som frem til 1897 var det eneste blad, der bredt dækkede sporten. I 1897 startedes Dansk Fodspors Tidende, der året efter først blev til Dansk Idrættidende for derefter allerede i november 1898 som organ for Dansk Idræts-Forbund at blive til Dansk Idræts-Blad. Tager man idrætsbladene før århundredeskiftet, erstattedes ordet sport således generelt med ordet idræt. 1880'ernes blade hed Tidsskrift for Sport og Dansk Sportstidende, fra 1895 indgik ordet idræt i alle blade. Bladene selv beretter intet om årsagen til navneforandringerne – forskellen i stofudvalget ser vi bort fra i denne her sammenhæng. Afgørende for navneforandringen var givetvis, at Pastor Dahl påny i 1893 havde bidraget med et angreb på udenlandske idrætsord.

Den 17. april 1893 bragte Dagbladet artiklen »En Røst fra Modersmaalet til de danske Idrætsvenner« af Hans Dahl. Heri stod blandt andet:

»Efter at nu den engelske Idræt i henved 12 Aar har været øvet her til Lands, kunde det vel være paa Tide at kræve et dansk Navn for den selv, dens Forgriener og dens Konstord i det Hele. I Tillid til, at Flertallet af dem, som i vore Dage øve Idræt, ogsaa ville øve Ret og skel mod Modersmaalet, foreslaa vi, at de enes – Mænd og Kvinder – om nu en Gang for alle at lade Ordet »Sport« fare og indsætte »Idræt« i dets Sted. Siger man ja hertil, saa siger man ogsaa ja til alle Sæmmensætninger med Idræt for eller Idræt bag, saaledes **Idrætsmand, Idrætskvinde, Idrætsliv, Idrætsforetænde, Idrætsøvelse, idrætslig** (= sports-mæssig!!). Roidræt, Boldidræt, Fodidræt, Gaa- og Løbeidræt, Hjulidræt ...«⁴¹

Kunne idrætsbevægelsen først blive

enige herom, ville det senere blive muligt at også at give sig i lag med andre af idrættens kunstord:

»Saaledes det nordiske børje for **stærte, Kampløder for Starter, tage fat, vinde frem, gøre Optag for spurte**. Til dem henvise vi her, og tillade os kun, da vi ikke høre til de Indviede paa Idrætsomraadet, at spørge om ikke Handicap er det samme som **Forspringsløb**, d.e. et Kapløb, hvori en, der løber ud, skal indhente en anden, som i Forveien er løben ud et vist Stykke, fremdeles om ikke Ripley bare er det samme som **Hvilested, Match det samme som Kamp**. Kommer man over eller har man dansk Hu nok til at komme over de 4-5 første Ord, vil det øvrige uden Tvivl falde af sig selv. Hvis en Mand som Kommandør Victor Hansen, der ved sin »Idrætsbog« (ikke »Sportsbog«) staar nær ved hele Idrætslivet og Idrætsrøret, og om hvem vi personlig ved, at han er meget vel stemt for fordanskning af de fremmede Konstord vil tage Sagen i sin Haand, lykkes den Sag nok til Ære for vort Modersmaal.«⁴²

Der skulle gå nogle år, før Victor Hansen direkte blandede sig i diskussionen, men umiddelbart medførte Pastor Dahls artikel, at alle de ferslevske blade, dvs. Dags-Telegraf, Aftenposten, Nationaltidende, Dagens Nyheder og Dagbladet i deres overskrifter erstattede ordet sport med idræt.⁴³

Ud over denne nok så væsentlige ændring i ordvalg kom der ikke umiddelbart nogle målbare resultater ud af Pastor Dahls artikel i Dagbladet. En kendsgerning blev det imidlertid, at ordet idræt, som det er fremgået af oversigten over idrætsbladenes titler, vandt større og større udbredelse. Dette er sandsynligvis også forklaringen på, at forsøget på at skabe en form for ho-

vedorganisation for sporten skete under anvendelse af navnet Dansk Idræts-Forbund.

Jeg er ikke stødt på oplysninger, der direkte har kunnet forklare, hvorfor man valgte lige netop dette navn. I Eugen S. Schmidts tilbageblik »Dansk Idræts-Forbund igjennem 25 Aar« kan vi blot læse disse ord:

*»Vi indkaldte til Møde d. 14. Februar 1896, og paa dette Møde blev Foreningen stiftet. Paa forslag af Bauditz kaldtes den Dansk Idræts-Forbund«.*⁴⁴

Korsgaard har tillagt det stor betydning, at kammerjunker Bauditz kom fra en nordisk idrætsdisciplin skøjteløb, som sådan måtte han »naturligt« være fortaler for ordet idræt.⁴⁵ Om dette er korrekt eller ej, kan vi næppe finde ud af. Mere nærliggende vil det nok være at antage, at ordvalget faldt naturligt. Idræt var bl.a. takket være Pastor Dahl blevet knæsat som noget dansk, og en sammenstilling med »Dansk« ville naturligt medføre valget af ordet »Idræt«.

Denne opfattelse af navngivningen af Dansk Idræts-Forbund kan da også underbygges med nogle overvejelser, cand.mag. H. Hammer allerede tre år senere gjorde i artiklen »Danske Idrætsord« i Dansk Idræts-Blad:

»Der var en Tid, da Ordet Sport syntes faretruende nok for vort gamle idræt. Da skrev Pastor Hans Dahl et kraftigt Stykke imod det i »Dagbl.« 17/4 93, og straks skiftede alle de ferslevske Blade deres Overskrift Sport om til Idræt. Siden den Tid er dets Brug gaaet frem med jævne Skridt, som de mange »Idrætsklubber« og »Idrætsforbund« vise, saavel som Bladnavnene »Dansk Idræts-Tidende« og »Dansk Idræts-Blad«; sidstnævnte Blad har ikke nøjedes med at optage det danske Ord i sit

*Navn, men bruger det ogsaa jævnlig i sine Linier, hvor jeg vil haabe, at det sammen med Idrætsmand, Idrætslig, Idrætsverden osv. mer og mer maa udtrænge det overflødige Sport med dets Sammensætninger«.*⁴⁶

Anledning til at H. Hammer, som den første i idrætsbladene efter Pastor Dahls artikel i Dagbladet, blandede sig i diskussionen var ønsket om fortsat at målrense det danske sprog. Bortset fra at ordet idræt var blevet gængs, var ordvalget i idrættens verden stadig alt andet end dansk. I ovennævnte artikel opremsede Hammer på linie med, hvad Pastor Dahl tidligere havde gjort en lang række eksempler på, hvorledes danske ord kunne erstatte udenlandske.

Allerede i det næste nummer af Dansk Idræts-Blad kom kontreadmiral Victor Hansens svar på Hammers artikel. Victor Hansen var på daværende tidspunkt præsident for Dansk Idræts-Forbund, under overskriften »Danske Idrætsord« skrev han bl.a.:

*»Det har i høj Grad glædet mig at læse den Artikel, som hr. Kand. mag. H. Hammer har skrevet angaaende ovenstaaende Emne i Dansk Idræts-Blad Nr. 8 for 24. Februar d.A. Det er en Sag, som længe har ligget mig paa Hjerte; længe har jeg villet skrive et Par Ord herom, og jeg takker Hr. Hammer, fordi han nu har aabnet et Felttog mod de mange grimme Benævnelser, der efterhaanden have indsneget sig i vort Idrætssprog.«*⁴⁷

I det store og hele var Victor Hansen enig med synspunkterne i Hammers artikel, dog mente han ikke, at man helt kunne afskaffe ordet sport:

»Hr. Hammer taler saaledes om, at »Idræt« mer og mer hør udtrænge det overflødige »Sport«. Her er jeg f.Eks.

ikke ganske enig med ham, thi jeg tror ikke, at »Sport« er overflødig. Idræt og Sport ere nemlig ikke altid ensbetydende, og der er derfor Tilfælde, hvor Idræt ikke kan erstatte Sport. Man taler f. Eks. nu om den eller den bekendte Hestesportsmand, hvis ypperlige Stalde have leveret saa og saa mange udmærkede Væddeløbsheste. Ham kan man da ikke kalde for »Idrætsmand«, saa vist som det da heller ikke er nogen »Idræt« at lade nogle Hopper bedække. Selv har han måske aldrig været på en Hesteryg«. ⁴⁸

Ud over at takke Hammer nævnte Victor Hansen i sit svar Pastor Dahls store betydning og svaret mundede ud i en opfordring til, at alle skulle begynde på en udryddelseskrig imod alle unødvendige fremmedord. En opfordring som Dansk Idræts-Blad i nummer 11 samme år bakkede op med et konkret forslag til læserne om systematisk at deltage i målrensningen. Læserne skulle indsende deres forslag med danske ord, der kunne erstatte udenlandske. For overskuelighedens skyld ville man tage en idrætsgren af gangen, og bladet foreslog at man startede med atletiksporten. ⁴⁹

Indsamlingen blev ikke ligefrem nogen succes. Næsten et år senere måtte Victor Hansen genfremsætte sit forslag om målrensning. Der var overhovedet ingen, der havde reageret på bladets opfordring, så den nye opfordring henvendte sig ikke blot til atletik-udøvere, men til udøvere i alle idrætsgrene. ⁵⁰ Udover nogle få velmenende henvendelser fra to jyder, der i deres egen forening ville forsøge en målrensning, førte sprogdiskussionen ikke til yderligere resultater. »Sport« blev til »Idræt«, men en cykel blev aldrig til et ridehjul.

Det nationale og det demokratiske

Ved at sætte ordet »idræt« først forbandt sportsbevægelsen sig til datidens nationale strømninger. Bevægelsen blev en dansk bevægelse, hvor dens engelske herkomst i princippet aldrig blev anfægtet. Fra midten af århundredet var dette at være ægte dansk, nemlig det samme som at være antitysk. Mindre problematisk – ja nærmest heroisk – var det at være anglofil orienteret, faktisk kom sporten til Danmark som en del af det moderne gennembrud sammen med blandt andet engelsk påklædning, the-drikning og engelske drenge- og pigebøger.

Ved århundredets slutning var de to følgende situationer typiske for den måde, hvorpå danskerne forholdt sig til udlandet. Ved Wilhelm 2.'s besøg i København i 1888 overdøvedes den fremmødte tyske kolonis hyldest af københavnerne hyssen. Da en engelsk eskadre i 1905 løb ind i Esbjerg havn, var det ikke øvrighedspersoner, der efter ordre og ensomt måtte varetage værtspligter, men borgerkomitéer, som under tilslutning fra hele folket indbød gæsterne til fester af alle slags. ⁵¹

Målrensningen af det danske sprog var da heller ikke primært rettet mod engelske ord, der havde holdt deres indtog i det danske sprog. At erstatte engelske ord med danske var i højere grad en følgevirkning af den generelle antityske holdning blandt danske lærde. For disse betød målrensningen mere end blot dette at være national. Målrensningen var udtryk for både et folkeligt og demokratisk arbejde. Cand. mag. H. Hammer skrev således i 1899 i Dansk Idræts-Blad:

»Ordet *folkelig* har to Betydninger, *demokratisk* og *national*, alt eftersom man ved »Folket« forstaar Hovedmassen af Befolkningen, det brede Lag, eller hele Landsfolket, Nationen. Skilles disse to begreber ad i et Folks Udvikling, saa at man paa den ene Side faar et Parti, der kæmper for Fremgang i det indre, for Bedring af Almuens Kaar, men er uden Øre for Fædrelandets Kaldelser, naar det er i Fare for at blive overvældet udefra enten legemeligt eller aandeligt, og paa den anden Side et, der vel tager de nationale eller, om man saa vil sige, de folkelandske Opgaver op, men med Overlegenhed ser ned paa det store menige Folk, da er Faren for Landsfolkets Splittelse og Undergang nær. Hvor man derimod arbejder paa en Gang demokratisk og patriotisk, menigmandsvenligt og fædrelandskærligt, saa at man med Hostrup ønsker »hele Folket med og vakt af Døsen, hver en Haand i Brug og løst hver Fod«, der arbejder man paa rette Maade for sit Folks Fremtid.

Den nutidige Maalrensning forener i Virkeligheden begge disse Retninger i sig, selv om snart den ene, snart den anden er mest fremtrædende. I Arbejdet

for at uddrive de tyske Ord, hvilket er et Udslag af Folkets fædrelandske Vækelse og giver Vidnesbyrd om Nordmaalenens Rigdom, har det nationale Element Overvægt, medens der ved Afløsningen af latinske, græske, franske og engelske Ord med danske, der gør Kundskabstilegnelsen gennem Bøger eller Blade, Foredrag eller Samtale letteret for Menigmand, tillige spores en stærk demokratisk Stræben«. ⁵²

Det kan selvfølgelig diskuteres, hvor repræsentative Hammers tanker om det demokratiske og det nationale var; men om ikke andet illustrerer ovenstående tydeligt, hvorledes det set i en national kontekst var mindre problematisk at være påvirket af en engelsk livsstil frem for en tysk. Under navnet Dansk Idræt er den engelske sport aldrig blevet opfattet som noget udansk, selvfølgelig var det for mange konservative et problem at vænne sig til denne nye fritidsadfærd. Men det var udelukkende fordi, det var nyt, ikke fordi det var engelsk. Som et nyt bevægelsesmønster forløb sportens sammensmeltning med det danske uden problemer.

Noter

1. Herbert Sander, Evald Andersen og Gunnar Hansen: »Dansk Idræt gennem 50 Aar«. Kbh. 1946 s. 22. Samt L. F. C. Krogh: »Skyttesagen i Danmark gennem halvtredsindstyve Aar«. Kbh. 1911.
2. Dette er i udpræget grad tilfældet for Ove Korsgaards fremstilling i »Kampen om kroppen«. Kbh. 1982.
3. L. F. C. Krogh opus. cit. s. 9.
4. Se hertil Illustreret Tidende nr. 74 1861 s. 173.
5. Jvf. Niels Kayser Nielsen: »Pengene eller livet – om offentlig støtte til skyttebevægelsen i 1800-tallet« i J. Hansen og K. Klaudi Klausen (red.): »Mellem kald og viden-skab. Ledelse og uddannelse i idrætten«. Idrætshistorisk årbog 1989.
6. Axel Lundquist Andersen og Jørgen Budtz-Jørgensen (red.): »Dansk Sportsleksikon« 1945, bd. 1. s. 198.
7. Illustreret Tidende nr. 350 1866 s. 307-308.
8. Jvf. Forordet til 3. oplag Kbh. 1882.

9. J. Lauritsen: »Underholdende og dannede Legemsøvelser for unge Mennesker. Anden Del. Lege i det Fri, især flere Slags Boldspil«. Odense 1866 s. 36.
10. »Indbydelsesskrift til Afgangsexamen og Hovedexamen i Odense Cathedralsskole i Aaret 1867« s. 78-79.
11. Sorø. Klosteret – Skolen – Akademiet gennem Tiderne skrevet af gamle Soranere. Bind 2. Kbh. 1931 s. 598.
12. Illustreret Tidende nr. 418 1867 s. 429.
13. Sorø opus. cit. s. 598.
14. Se f.eks. »Akademisk Boldklub gennem 50 Aar«, Kbh. 1939 og Poul Prip: »KB gennem 100 år«, Kbh. 1976.
15. Ministeriets skrivelse er her gengivet fra »Indbydelsesskrift til Afgangsexamen og Hovedexamen i Odense Cathedralsskole i Aaret 1861« s. 62-63.
16. Ibid. s. 63.
17. Krog opus. cit. s. 30.
18. Lærer Holm og lærer J. Lauritsen varetog undervisningen i gymnastik fra 1857-1885, jvf. H. H. Jacobsen: »Rektorer og Lærere ved Odense Cathedralsskole 1802-1983. Odense 1985 s. 59.
19. Krogh opus. cit. s. 111.
20. C. Wagner: »Skytteforeningerne og deres Forhold til Hæren«. Kbh. 1869 s. 17.
21. Ibid. s. 14-16, forfatterens fremhævelser.
22. Jvf. hertil Illustreret Tidende nr. 162 1862 og nr. 213 1863.
23. Wagner opus. cit. s. 16.
24. Ibid. s. 19.
25. Ibid. s. 32.
26. Se hertil Ove Korsgaard: »Kampen om kroppen« 1982 og Else Trangbæk: »Mellem leg og disciplin« 1987.
27. Kaptajn Klüver: »Om Skytteforeningerne, Deres Organisation, Bevæbning og Øvelser«, Odense 1869 s. 22.
28. Ibid. s. 22-23.
29. Ibid. s. 22.
30. Krogh opus. cit. s. 218.
31. Se Forordet til andet oplag af »Haandbog i Cricket og Langbold«. Kbh. 1878.
32. Lars Hansen: »Mere om Ungdommens Legemsøvelser« i Højskolebladet nr. 32 1879.
33. Tidsskrift for Sport 1885 s. 269-270.
34. Om spaltningen i skyttebevægelsen se Korsgaard opus. cit. s. 59 ff.
35. Ibid. s. 140.
36. Hans Dahl: »Dansk hjælpeordbog til fredning af det hjemlige og uddrivelse af det unyttige fremmede i vort modersmål«, Kbh. 1875 s. 208-209.
37. Ibid. Indledningen s. V.
38. Hans Dahl: »Retskrivning, Idræt m.m. »Dagbladet« 29de august 1888, her efter samme artikel fra Hans Dahls« »Alvors- og Morskablæsning om Modersmålet«, Kbh. 1891 s. 222-223.
39. Dansk Sportstidende. Tidsskrift for Sport nr. 44 1888 s. 350.
40. Ibid.
41. Hans Dahl: »En Røst fra Modersmaalet til de danske Idrætsvenner« i Dagbladet 17. april 1893 Forsiden spalte 2-3.
42. Ibid. spalte 4.
43. Jvf. H. Hammer: »Danske Idrætsord« i Dansk Idræts-Blad nr. 8 1899 s. 86.
44. Eugen S. Schmidt: »Dansk Idræts-Forbund igjennem 25 Aar« i Gymnastisk Tidsskrift 1921 s. 115.
45. Korsgaard opus. cit. s. 140.
46. H. Hammer opus. cit. s. 86.
47. Vicotr Hansen: »Danske Idrætsord« i Dansk Idræts-Blad nr. 9 1899 s. 98.
48. Ibid.
49. Dansk Idræts-Blad nr. 11 1899 s. 122.
50. Dansk Idræts-Blad nr. 12 1900 s. 156.
51. Niels Thomsen: »Den offentlige mening« i Axel Steensberg (red.) Dagligliv i Danmark bd. 2. kbh. 1864 s. 179-180.
52. H. Hammer: »Maalrensning« i Dansk Idræts-Blad nr. 42 1899 s. 573.